

IN MEMORIAM

MARIJAN CIPRA (1940. – 2008.)

Prisjećanja i podsjećanja

Na dodiru apolinijškoga i dionizijskoga, logičkoga i alogičkoga, svjesnoga i nesvjesnoga, forme i onoga materijalnoga, u toj dubini čovjekova bića rješava se pitanje odluke za filozofiranje, odluke za život – ή τοῦ βίου προαίρεσις.

M. Cipra

U Zagrebu je 2. svibnja 2008. u 68. godini života, nakon duge i teške bolesti, umro Marijan Cipra, jedan od najvećih, a istodobno i jedan od najsamosvojnijih hrvatskih filozofa 20. stoljeća. Rođen je u Zagrebu 22. kolovoza 1940., gdje je maturirao na Klasičnoj gimnaziji, a godine 1964. diplomirao filozofiju i komparativnu književnost na Filozofskome fakultetu. Iste je godine postao asistentom Vladimira Filipovića na Katedri za povijest filozofije. Otac mu je bio poznati hrvatski skladatelj Milo Cipra, a djed također poznati jezikoslovac Franjo Cipra, susročitelj dvaju hrvatskih pravopisa. Drugi mu je djed, onaj po majci, bio istaknuti hrvatski fizičar Stanko Hondl. K tomu Cipra je bio u rodu i s filologom Arminom Pavićem.

U novijoj hrvatskoj filozofiji Cipra zauzimalje posve iznimno, posve izdvojeno mjesto. Na čem se osniva takva prosuda?

Bacimo li makar i letimičan pogled na Ciprin život u cjelini te na njegov filozofski rad,¹ lako ćemo razabrati da u toj cjelini središnje mjesto za-

---

¹ Vidi B. Marotti, *Bibliografija radova Marijana Cipre*, u zborniku *Vrijeme metamorfoza: Uz Metamorfoze metafizike Marijana Cipre*, Matica hrvatska, Zagreb, 2009., str. 169–178.

uzimlje Ciprino glavno djelo, a također jedno od najvažnijih djela hrvatske filozofije 20. stoljeća, njegova disertacija *Metamorfoze metafizike*, obranjena 25. lipnja 1975., a objavljena 1978. (drugo izdanje 1999.). Stoga Ciprine radove možemo, posve grubo, podijeliti u dvije skupine, ili pak u dva razdoblja: na one prije *Metamorfoza* i na one nakon *Metamorfoza*, pri čem same *Metamorfoze* ne pripadaju ni u jednu od tih skupina, nego ih valja izdvojiti te utoliko uspostaviti i treću »skupinu«, naime skupinu koju čine samo one. Prva se skupina spisa, ili prvo razdoblje, tj. ono do Ciprine disertacije, i samo može podijeliti na dva podrazdoblja: prvomu pripada nekoliko vrlo ranih ili mladenačkih Ciprinih priloga, pisanih i objavljenih prije negoli je postao asistentom, pače i prije negoli je diplomirao (1963. – 1964.), a drugomu pak pet ovećih članaka, nastalih u vrijeme rada na disertaciji, te s njome stoje u uskoj svezi. Uočiti je da je između prvoga i drugoga podrazdoblja (toga prvoga razdoblja) prošlo nešto više od šest godina u kojima Cipra nije objavio nijedan rad (osim što je godine 1967. objelodanio prikaz knjige *Etički problem u djelu Karla Marxa* Milana Kangrge, i to na njemačkome jeziku u međunarodnome broju *Praxisa*, br. 2).

Slično se »razdoblje šutnje« može uočiti i nakon izlaska *Metamorfoza*, jer je prvi članak nakon njihova pojavljivanja Cipra objavio istom u drugoj polovici osamdesetih godina, a primijetiti je također da se i to razdoblje nakon *Metamorfoza* može podijeliti na dva podrazdoblja: na članke objavljene u drugoj polovici osamdesetih i početkom devedesetih godina, u kojima se Cipra postavlja izrijekom »negativno« spram svake misaone negativnosti, tj. razotkriva i ujedno prokazuje svaki onaj misaoni pokušaj koji u sebi nosi razgradnju, razaranje, kakav god oblik »destrukcije«, te napokon na članke i knjige objelodanjene u posljednjih petnaestak godina života, gdje uporišna točka Ciprinih misaonih napora postaje nešto što je sam nazvao »kristocentričnošću«.

Prema tome, mogli bismo u Ciprinu životu i filozofskome djelovanju razlikovati ovih pet razdoblja:

1. mladenački radovi ili »rani Cipra« (1963. – 1964., zapravo od 1962.)
2. radovi koji su nastali u vrijeme pisanja disertacije (1970. – 1975.)
3. same *Metamorfoze metafizike* (recimo od obrane 1975. do objavljivanja 1978.)
4. »razgradnja razgradnje« (1986. – 1993., zapravo od 1985.)
5. »kristocentričnost« ili »kasni Cipra« (postupno već od početka devedesetih, ali sve jasnije od sredine i od kraja devedesetih godina do konca života).

Pa kako je izgledao taj Ciprin misaoni razvoj? Prije svega, valja ponajprije ustvrditi da svi Ciprini javni istupi, te utoliko i svi njegovi članci i knjige, od studentskih dana pa do posljednjih mjeseci života, neovisno o određenim (mogućim) promjenama u njegovim nazorima, pokazuju stonovita zajednička obilježja, neke istovjetne crte, koje se tečajem svih tih godina nisu mijenjale. Cipra je naime uvijek, svojom kritičnošću i izravnošću, a nadasve svojom hrabrošću, iznenađivao one koji su ga slušali ili čitali, dovodeći ih redovito u svojevrsno stanje posvemašnje zbunjenosti, tako te bi njegovi slušatelji i čitatelji najčešće zanijemjeli pred misaonim izazovima koje je pred njih postavljao.

Primjerice, Cipra je još kao student sudjelovao na Prvome radnome savjetovanju studenata filozofije, koje je od 4. do 8. travnja godine 1962. održano u Sarajevu, te je ondje pročitao svoj prilog pod naslovom *Mišljenje revolucije kao revolucija mišljenja* (taj je njegov prilog, zajedno s ostalim izlaganjima, kao i s razgovorima koji su se vodili nakon pojedinih izlaganja, objavljen godine 1964. u zborniku pod naslovom *Prvo radno savjetovanje studenata filozofije*). Na tome je savjetovanju sudjelovalo i podosta tada mladih, a poslije poznatih naših filozofa, a i nekoliko njih koji su već u to doba imali znatan ugled. Usprkos tomu što je određen (marksistički) misaoni obzor, unutar kojega su se kretala sva izlaganja, bio na neki način prešutno pretpostavljen, pa je recimo jedna od glavnih »tema« toga savjetovanja bila razmatranje mogućnosti i zadatka da se »praksa postavi kao isključivi kriterij istinitosti revolucionarne teorije«, Cipra se je u svome izlaganju posve otvoreno postavio strogo kritički (što ne znači puko kritizerski) spram Marxa i marksizma, ustvrdivši među ostalim da je sam taj spomenuti pokušaj, tj. postavljanje prakse kao isključivoga kriterija istinitosti revolucionarne teorije, »u osnovi promašen, jer praktički uspjeh ili neuspjeh neke akcije ne govori ništa o njenoj ljudskoj vrijednosti« (str. 117), te napomenuvši pri tome i to da je »pomanjkanje jedne nove teorije vrijednosti najneugodniji nedostatak marksizma« (str. 116). K tomu, u naslovu njegova izlaganja uočiti je također svezu *mišljenje revolucije*, koja je uskoro postala »zaštitnim znakom« jednoga filozofskoga smjera, pa i jednoga pristupa filozofiji, koliko god da je sam Cipra bio vrlo daleko od takvih misaonih pokušaja. Uostalom, u samome je naslovu nedvojbeno rečeno na koji se način ta sveza uopće može primjereno razumjeti, tj. samo kao *revolucija mišljenja*.

U tome razdoblju, tj. između travnja 1962., kada je u Sarajevu održao spomenuto izlaganje, i objavljivanja samoga zbornika s toga savjetovanja godine 1964., Cipra je u studentskome časopisu *Kritika*, kojemu je podna-

slov bio *Časopis za kulturu, umjetnost i društvena pitanja*, objavio još tri nevelika članka, i to *Filozofija i znanost* (br. 1), *Intelektualac i društveni angažman* (br. 2) te *Ponoćni koncert: (Zabilježeno uz Muzički bienale)* (također br. 2, sve godine 1963.). Premda je časopis *Kritika* doživio sličnu sudbinu kao i mnogi drugi studentski časopisi, tj. pojavilo se svega nekoliko brojeva, treba upozoriti na to da je većina priloga u tih nekoliko objavljenih svezaka, uzme li se u obzir da je posrijedi studentski časopis, bila na zavidnoj razini.

Tri navedena Ciprina priloga, već samim svojim naslovima, upućuju na određeni krug tema kojima će Cipra biti trajno zaokupljen. To se prije svega tiče odnosa filozofije i znanosti, kojih se sličnosti i razlike u članku *Filozofija i znanost* razmatraju na osnovi sličnosti i razlika između filozofskih i znanstvenih pitanja. Članak pak *Ponoćni koncert* otvara jedno drugo, Cipri također blisko područje, naime filozofiju umjetnosti, u kojem položaj umjetnosti i umjetnika u današnjem svijetu Cipra razmatra na primjeru glazbe. Napokon članak *Intelektualac i društveni angažman*, u naslovu kojega kao da se ogledaju problemi koji su tih godina bili posebice na dnevnome redu, osim što se donekle, svojevrsnim propitivanjem jedne teme koju je osobito volio marksizam, oslanja na Ciprino izlaganje godinu dana prije u Sarajevu, ujedno tvori i nekovrsni prijelaz, pa i poveznicu s člankom *Kontemplacija i čin*, koji je doduše objavljen sedam godina poslije u *Praxisu* (br. 3, 1970.), ali koji usporednim, no presročnim naslovom, a k tomu i razinom na kojoj je u njem sam problem postavljen, kao da još jednom, ovaj put međutim pod novim vidikom, propituje navedeni odnos.

Tim je svojim člankom Cipra prekinuo sedmogodišnju šutnju te je u idućih pet godina objavio još četiri razmjerno velika ogleđa. Iste je godine u časopisu *Encyclopaedia moderna* (br. 13, 1970.) izašao njegov članak o Rudolfu Steineru pod naslovom *Rudolf Steiner: Znanost unutaršnjeg iskustva: Antropozofija*. Cipra je naime te godine na tribini Narodnoga sveučilišta grada Zagreba, u sklopu koje su se održavala predavanja o »suvremenim filozofskim pravcima«, imao izlaganje o Rudolfu Steineru, a časopis *Encyclopaedia moderna* odlučio ga je objaviti jer »obrađuje temu koja je u nas, osobito među mlađim čitaocima, manje poznata« (str. 90). Time je ujedno započela Ciprina suradnja s ovim časopisom, koja je potrajala sve do zabrane njegova izlaženja (1976.).

Potom je godine 1971. u istome časopisu (br. 16) objavio članak *O genezi čovjekove povijesti* (riječ je o izlaganju koje je Cipra održao 19. ožujka 1971. na skupu Hrvatskoga filozofskoga društva pod naslovom *Povijest i*

kultura), a u *Pitanjima* je (br. 21–22) objelodanio ogled *Vidici jezika*. Potonji je zapravo bio Ciprin prilog raspravi koju je uredništvo spomenutoga časopisa organiziralo na Filozofskome fakultetu u Zagrebu 5. studenoga 1970., a u svezi s člankom Iva Škarića *Govor i rad*, koji je pak objavljen iste godine u br. 15. U tome su razgovoru sudjelovali članovi uredništva (Stanko Posavec, Marija Peakić-Žaja, Darko Kolibaš, Josip Brkić), a osim njih i Ivo Škarić, Branko Vuletić, Josip Silić, Vladimir Ivir, Mladen Machiedo, Marijan Cipra, Branko Despot i Duško Marović. U dvobroju 21–22 objavljeni su pak prilozi ove sedmorice: Cipra, Škarić, Kolibaš, Brkić, Despot, Vuletić, Machiedo.² Pripomenuti je da su ta dva članka – *O genezi čovjekove povijesti* i *Vidici jezika* – koja su nastala nekako u isto vrijeme, uzajamno čvrsto povezana, te da bi se možda moglo govoriti i o jednome članku, objavljenome recimo u dva dijela, jer se u njima doista raspravlja o istoj stvari, razmotrenoj doduše pod dvama vidicima, ili pak o dvjema stranama istoga.

Napokon, godine 1975. u časopisu *Delo* (br. 2), u jednome svesku posvećenome Indiji, Cipra je objelodanio raspravu *Šri Aurobindo – put integralne joge*, u kojoj je riječ o filozofskim pogledima indijskoga mislitelja, a možda je bolje reći – mudraca, Šrī Aurobinda, posebice pak o njegovoj knjizi *The Life Divine (Božanski život)*. U tu se skupinu još može pribrojiti i članak *Vrijeme filozofije*, što je zapravo jedan ulomak iz Ciprine disertacije, objavljen u posljednjem četverbroju časopisa *Encyclopaedia moderna* (br. 32–33–34–35, 1976.), kao i pogovor vlastitu prijevodu knjige *Prilog zasniavanju ontologije* Nicolaia Hartmanna pod naslovom *Ontologija Nicolaia Hartmanna* (1976.).

Za sve je te članke, osobito za prvih pet, bitno uočiti da su nastali, dotično da su nastajali u vrijeme rada na disertaciji, te da ih bez poznavanja disertacije nije lako razumjeti. Štoviše, većinu uvida koji se nalaze u tim člancima, moguće je pronaći i u samoj disertaciji, a gdjekada je Cipra pojedine dijelove tih članaka, ili pak njihove veće ili manje odsječke i »ugradio« u svoje *Metamorfoze metafizike*. No utoliko, s druge opet strane, ti članci mogu pomoći boljemu razumijevanju samih *Metamorfoza*. Jamačno, *Metamorfoze* čine u određenome smislu vrhunac tih Ciprinih misaonih nastojanja poduzetih krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina.

A u tome sam razdoblju, dakle između obrane disertacije i njezina izlaska, i sam upoznao Marijana Cipru. Bilo je to u jesen godine 1977. na

² Opširnije o tome vidi u mom članku *Ciprino razumijevanje jezika*, u spomenutom zborniku *Vrijeme metamorfoza*, str. 123–151.

seminaru iz Aristotelove *Metafizike*. Cipra je u to vrijeme bio tzv. znanstveni asistent, a budući da je bio doktorirao, svi su očekivali njegov izbor u docenta. Svoje je seminare, nakon što bi tkogod od slušača održao referat, Cipra često pretvarao u prava predavanja. Običavao sam pojedina njegova razmatranja i izvode zapisivati, tako da bilješke s tih, nazovimo ih tako, seminara-predavanja čuvam do dana današnjega. Mnogi su od tih zapisaka i danas, kada ih listam nakon tridesetak godina, zadržali svježinu i misaonu poticajnost, kao primjerice ovaj: »Praktična i pojetična filozofija najviše su onda ako je čovjek najviše biće u kozmosu; ako međutim nije tako, tada istom može postojati θεωρία.« Ili pak ovaj: »Um je moć koja nas povezuje s cjelinom svega što jest.« (A i *motto* je ovomu prilogu uzet iz tih bilježaka.)

Kakav je pak bio Ciprin odnos prema slušačima u vlastitu seminaru, te na što je polagao osobitu pozornost, možda može ocrtati sljedeća zgoda. Bio sam se naime javio da održim referat o jednome ulomku iz Aristotelove *Metafizike*. Pri tome sam se nastojao strogo držati teksta i ukratko prikazati Aristotelov izvod. Cipra je referat pohvalio, te je nakon nekoliko pitanja nastavio sa svojim izlaganjem, produbljujući nabačene probleme i povezujući ih sa sličnim razmatranjima i spoznajama u cjelokupnoj povijesti filozofije (i inače bi mu često određeni tekst poslužio samo kao polazište za daleko šira i obuhvatnija razlaganja). Kada se međutim na kraju seminara nitko nije javio da održi referat idući tjedan, Cipra mi je predložio da napišem još jedan referat za sljedeći put. Pristao sam i pripremio novi referat. No ovaj mi je put bilo ponestalo »štofa«, pa sam se, uvjeren da mi to »ide od ruke«, a ponesen zacijelo i time što sam dobio još jednu priliku, upustio u »filozofiranje«. Cipra je odslušao referat, ali ga nije komentirao, nego je odmah prešao na vlastito izlaganje. Nakon seminara pozvao me je u svoju sobu i pošto smo razmijenili nekoliko uljudnih rečenica, mirno me je zapitao: »Nego recite, koja je zapravo Vaša teza?« Dakako da na upit nisam umio odgovoriti. Bila mi je to dobra i nadasve potrebna lekcija. Na svoju sreću, dobio sam ju dovoljno rano. Moglo bi se reći – kratka pouka iz filozofije za sve one koji se namjeravaju baviti tom strukom.

Otrprilike godinu dana nakon što sam se susreo s Ciprom, izašle su njegove *Metamorfoze metafizike*. Naravno da se na ovome mjestu ne može govoriti o svim pitanjima i problemima o kojima ta knjiga raspravlja. Primjerice, Ciprina teorija, dotično filozofija vremena, ili pak njegov nauk o modalnome bitku, moraju ovdje ostati po strani. Na njih je moguće samo podsjetiti. Ipak, kada je riječ o *Metamorfozama*, upozorio bih na nekoliko stvari.

Prije svega, često se može čuti pri razgovoru o *Metamorfozama* kako je tu riječ o Ciprinoj interpretaciji recimo Parmenida ili Heraklita, Platona ili Aristotela. Štoviše, katkada se govori i o njegovoj interpretaciji grčke filozofije. Dakako da Ciprine *Metamorfoze* mogu poslužiti kao svojevrsan uvod u osnovne probleme grčke filozofije, pa i kao neka vrsta priručnika prilikom pripremanja ispita iz povijesti grčke (i ne samo grčke) filozofije. Ipak, valja uočiti da uistinu nije riječ o interpretaciji Parmenida ili Heraklita, Platona ili Aristotela, pa ni o interpretaciji grčke filozofije u cjelini, a naravno još manje o »pripričavanju iz grčke filozofije«, kako se je moglo čuti na sjednici na kojoj je Cipra trebao biti izabran u docenta (ovo je posljednje valjda najveća besmislica koja se o toj knjizi može reći, osim ako posrijedi nije puka zločestoća).

Cipra općenito nije imao dobro mišljenje o pojmu interpretacije, u kojem god značenju tu riječ uzeli: u onome svakodnevnome, u strogo jezikoznanstvenome, ili pak u smislu filozofske hermeneutike. Dapače, s ovom se posljednjom nikako nije slagao. To se može vidjeti na mnogim mjestima, i u samim *Metamorfozama*, no evo jednoga navotka iz spomenutoga Ciprina članka *O genezi čovjekove povijesti*, koji dobro pokazuje kako je Cipra gledao na hermeneutiku (str. 11): »Ali hermeneutički postupak, koliko se god svojim pojmom prilagodio živom toku same stvari, ipak ostaje još uvijek razdvojen na predmetnu **povijesnu datost** s jedne strane i **subjekt interpretacije** s njegovim relativnim aspektom na drugoj strani. *Hermeneutika kao metoda povijesnih znanosti ostaje još uvijek zarobljena relativizmom odnosa subjekt-objekt.*« A upravo je protiv takva (spoznajnoga) relativizma usmjereno čitavo Ciprino filozofsko nastojanje. Stoga bi se moglo reći da je pojam interpretacije protivan samomu »duhu Ciprine filozofije«. Utoliko tzv. interpretacija Parmenida ili Heraklita, Platona ili Aristotela nije drugo nego izlaganje vlastitih Ciprinih filozofskih stajališta, pri čem se, grubo rečeno, Cipra »služi«, ili pak »koristi« Parmenidom ili Heraklitom, Platonom ili Aristotelom, i to doista kao svojevrsnim »oruđem«; Cipra ih rabi, tako reći, kao svojevrsne stube, koje sa svoje strane – gledajući iz Ciprina obzora – vode izravno do Boga. A što se hermeneutike tiče, sjećam se da mi je jednom prilikom, kada smo se vraćali zajedno s fakulteta, negdje na Marulićevu trgu, ispred tadanjega PMF-a, u kojih desetak minuta do te mjere iskritizirao taj i takav filozofski pristup da sam uistinu ostao zapanjen (valja pripomenuti da smo se u to vrijeme na fakultetu, u različitim seminarima, podosta bavili hermeneutikom, a i sam je pojam interpretacije bio na visokoj

cijeni). Svoj je izvod zaključio otprilike ovako: »Ako je sve (samo) interpretacija, onda filozofije zapravo nema.«

Drugo na što bih ovdje želio podsjetiti, jest Ciprino shvaćanje povijesti filozofije, a posebice njezina »razvoja« ili kako je to Cipra volio reći – njezina »bivanja«. Riječ je naravno o »teoriji« hebdomada, dotično o stavku da se povijest filozofije odvija po hebdomadama, tj. da se pojedine filozofske epohe smjenjuju svakih sedam stotina godina (Cipra je u svezi s time u svojim *Metamorfozama* priložio i preglednicu). Budući da je u to vrijeme bilo dosta govora o »kraju filozofije«, kao i o mogućim novim počecima mišljenja, sjećam se da sam, pošto sam (prvi put) pročitao *Metamorfoze*, bio nemalo iznenađen, da ne kažem zaprepašten, kada sam vidio da Cipra početak nove hebdomade, to znači početak nove filozofske epohe, smješta negdje oko godine 2100. Danas se ta godina možda i ne čini tako udaljenom (reklo bi se, do kraja stoljeća), ali tada, krajem sedamdesetih godina prošloga stoljeća, izgledala je nevjerojatno dalekom. Sjećam se da sam ga jednom, pomalo bezazleno, zapitao: »Pa zašto se sada uopće bavimo filozofijom kada se neka nova misao može očekivati istom oko 2100.?« Nasmijao se, ali mi na postavljeno pitanje nije odgovorio.

Napokon, često se govori i o tome što je sve utjecalo na *Metamorfoze metafizike*, tj. na što se je Cipra zapravo »oslanjao«. Dakako, može se govoriti o utjecaju kasnoga Platona, posebice o onome što se obično nazivlje ἄγραφα δόγματα (uostalom Cipra je bio prvi u Hrvatskoj, i ne samo u Hrvatskoj, koji je predavao tzv. tübingensku školu, upozorio na pristup predstavnika te škole Platonovoj filozofiji, pa do neke mjere i promicao Gaisera i Krämera kao i neke njihove uvide), a može se govoriti i o utjecaju novoplatonizma, posebice o utjecaju Plotina i Prokla, pa i o utjecaju novoplatonske mistike. Može se k tomu govoriti i o utjecaju kasnoga Schellinga, te napokon i o utjecaju antropozofije, posebice pak njezina osnivača Rudolfa Steinera. Ipak, po mome mišljenju, onaj mislitelj koji stoji »u pozadini« *Metamorfoza*, koji je »poslužio« kao svojevrsno nadahnuće za njihov nastanak, i koji je pravi Ciprin sugovornik, uistinu je Śrī Aurobindo. To se može pokazati, pa i dokazati na različite načine, ali dovoljno je pročitati spomenuti Ciprin članak o tome indijskome mudracu pa uvidjeti s kakvom je strašću o njem Cipra pisao. Nije posrijedi puki prikaz Aurobindove filozofije, ili pak više ili manje kritičko razmatranje njegovih stajališta. Ne, riječ je o tome da Cipra uistinu su-misli, možda bi se moglo reći – su-živi njegove misaone napore. Štoviše, iz svakoga retka toga Ciprina članka izbija svojevrsan zanos za

Aurobindovu filozofiju, ili možda za njegovu mudrost, tako reći – svaki redak »diše« u istome ritmu s Aurobindovim spoznajama.

Također, što nije manje važno, u tome se članku nalazi i rečenica za koju je Cipra znao reći da je samo »izvadak iz redarstvenoga izvješća«, a u kojoj, govoreći o izloženome Aurobindovu mrtvome tijelu, Cipra kaže da je ono bilo (dakle prema zapisu redarstvenoga službenika) »obavijeno za sve to vrijeme plavičasto-zlatnom austom, bojama zore i sunca, simbolima supramentalnog probuđenja« (str. 427). A upravo je ta rečenica, uza sve ostalo dakako, poslužila kao svojevrstan »dokaz« protiv Cipre u nečem što bi se moglo nazvati – »slučaj Cipra«.

Taj se je »slučaj Cipra« dogodio u četvrtak 11. siječnja 1979. na sjednici Znanstveno-nastavnoga vijeća tadanjega OOUR-a Odjela za filozofiju, psihologiju i sociologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, na kojoj je Cipra trebao biti izabran u docenta. Dan prije, tj. u srijedu, Cipra je održao svoje posljednje predavanje pod naslovom *Kako je moguć negativan sud?* (volio je katkada davati naslove svojim predavanjima). Na toj je sjednici bio i »studentski predstavnik« (kolega Ivan Zoretić, danas profesor filozofije i logike na X. gimnaziji »Ivan Supek« u Zagrebu, a k tomu i hrvatski književnik), tako da smo ubrzo bili obaviješteni o cijelome tijeku sjednice. Ukratko, nakon podugačke raspre o tome ispunjava li Cipra ili ne ispunjava uvjete za izbor u docenta, došlo je do glasovanja. Glasovalo je 28 nazočnih, a rezultat je bio 13 za izbor, 8 protiv izbora i 7 suzdržanih, te je zaključeno da Cipra nije izabran u docenta na Katedri za povijest filozofije.

Da, na svijetu ima zla. Da se poslužim jednim oksimoronom Annie Le Brun – odjednom gromada ponora. Kada smo doznali za ishod, nas je nekoliko, koji smo u to doba bili bliski s Ciprom, nijemo buljilo kroz prozor u predvorju Filozofskoga fakulteta. (Neki od tih danas više nisu u Hrvatskoj, neki nisu u Zagrebu, a neki nisu više među živima.) I svatko se je od nas, nakon toga »događaja«, u budućnosti morao suočiti s onim što je doživio, svatko je sebi samomu morao objasniti što se zapravo zbilo. A prije svega – svatko je od nas morao pokušati obnoviti vjeru u akademsku zajednicu. Koliko je tko u tome uspio, drugo je pitanje. Još pamtim posljednji »kadar«: pokojni prof. Pejović pruža Cipri ruku na parkiralištu ispred Filozofskoga fakulteta.

U ljetnome je semestru Cipra otišao u Njemačku kao stipendist Humboldtove zaklade. Ljeti je došao na odmor u Hrvatsku. U rujnu je završio u bolnici na (dugotrajnu) liječenju. I zatim nova šutnja.

Vidio sam ga iznenada, posve slučajno, u *foyeru* hotela *Esplanade*, gdje sam bio na jednome vjenčanju, negdje početkom srpnja 1985. Sjedio je s pokojnom Dubravkom Jonke i kada me je ugledao, mirno me je zapitao: »A čime se Vi sada bavite?« Prisjetio sam se tada, dobro se toga sjećam, poznate anegdote kako je španjolski renesansni pjesnik i profesor teologije Fray Luis de León, pošto je ponovno, nakon četiriju godina provedenih u tamnici, bio vraćen na glasovito sveučilište u Salamanci, započeo svoja predavanja riječima: »Kao što smo jučer rekli...« Učinilo mi se kao da je mrtav čovjek ustao iz groba.

U jesen je iste godine održao jedno predavanje za indologe u Klubu sveučilišnih nastavnika u Zagrebu, a 20. je prosinca na Fakultetu političkih znanosti imao izlaganje pod naslovom *Put grčke filozofije od Edese (484) do Toleda (1150)* u okviru razgovora o Ladanovu prijevodu Aristotelove *Metafizike*. To je njegovo izlaganje objavljeno godine 1986. u *Godišnjaku za povijest filozofije* (br. 4). Valja i ovdje pripomenuti da se je taj Ciprin prilog u znatnoj mjeri, kako pristupom tako pojedinim uvidima, razlikovao od izlaganja ostalih sudionika u tome razgovoru. Cipra je naime pokušao povezati dvije stvari koje naoko ne stoje u nekoj posebnoj svezi: s jedne strane povijesnu »sudbinu« Aristotelovih spisa (i ne samo Aristotelovih nego općenito svega što se tiče grčke filozofije), tj. činjenicu da je srednjovjekovna Europa veliku većinu tih spisa upoznala zaobilazno, preko Arapa, te pitanje o »primat[u] teologije resp. ontologije ili psihologije resp. antropologije« (str. 50) u Aristotelovoj filozofiji, s druge strane. Pri tome se međutim pokazalo da je arapska recepcija Aristotela odigrala ključnu ulogu pri odgovoru na ono pitanje »o primatu«, štoviše da su raspre što su se vodile u visokoj skolastici, posebice ona oko »slobode subjektivnog jastva« (str. 51), do neke mjere bile omogućene, pa i »pripremljene« upravo tom recepcijom.

Te je iste 1986. Cipra objelodanio još jedan članak, i to u časopisu *Filozofska istraživanja* (br. 17), pod naslovom *Kao da nas samo još jedan Heidegger može spasiti?*, a u sklopu niza priloga održanih na skupu o Heideggeru, koji je bio upriličen u Zagrebu prigodom obilježavanja desetogodišnjice Heideggerove smrti (17. i 18. travnja). Pouzdano znam da su mnogi bili protiv toga da se taj članak objavi. Ipak, taj je tekst, objavljen u vrijeme kada je Heideggerov pristup filozofiji, a posebice Heideggerov i heideggerovski diskurs postupno zauzimao, ako već nije bio i zauzeo, središnje mjesto u hrvatskoj filozofiji, velim – taj je Ciprin tekst u to vrijeme odigrao izvanrednu ulogu. Cipra je naime u njem, zavapivši *de profundis*, nemilice isparodirao i istravestirao Heideggerovu egzistencijalnu analitiku,

posebice tzv. »žargon autentičnosti« (valja podsjetiti da je Cipra bio iznimno duhovit čovjek). Ponajprije je, »bez pardona«, kako je i inače u životu postupao, pripomenuo da se slaže sa svim »meritornim« kritikama Heideggera (str. 523), da bi, pošto je nabrojio sve one koji su na Heideggera izvršili neki utjecaj, zapravo sve ono što je, kako kaže Cipra, Heidegger »pokupio« (str. 524), cjelokupan Heideggerov misaoni napor nazvao »silaskom s uma«, i to »kompletnim« (str. 526). Na kraju je pak ustvrdio, u pogledu »Heideggerove metode destrukcije«, da »destrukciju i destruktora treba i same destruirati« (str. 527). Posebice je iznenađujuće u tome članku djelovala činjenica da je među te »meritorne« kritike uvrstio i Lukácsevu primjedbu kako je u Heideggerovoj filozofiji riječ o »pepelnici i Katzenjammeru parazitarnog subjektivizma« (str. 523), budući da je svatko tko je Cipru imalo poznao, dobro znao što inače misli o Lukácsu. A iznenađenje je bilo povećano i time što su mnogi neupućeni Cipru često dovodili u vezu s Heideggerovom filozofijom, znajući za njegov očividni otklon od Marxa i marksizma, tj. od drugoga glavnoga smjera (ili prvoga glavnoga smjera) u hrvatskoj filozofiji šezdesetih, sedamdesetih, pa i osamdesetih godina prošloga stoljeća. Međutim, koliko god da je Cipra izvrsno poznao Heideggerovu filozofiju (uostalom preveo je njegov spis *Što je metafizika?*), ono što nikako nije mogao prihvatiti, bio je Heideggerov stavak o »konačnosti tubitka« (kao što, kada je riječ o hermeneutici, nikako nije mogao prihvatiti spomenuti spoznajni relativizam). Naime, budući da je za Heideggera, kako kaže Cipra, »istina bitka uvijek samo **relativna** na tubitak«, to je »smrt kao svršetak tubitka ujedno i smrt smisla odnosno istine bitka« (str. 526), a to zapravo znači smrt bitka samoga.

Tima je dvama člancima, a posebice ovim potonjim, Cipra započeo ono što sam ovdje nazvao »razgradnjom razgradnje«. Slijedio je potom članak *Schopenhauer i njemački idealizam: Uz 200. godišnjicu rođenja (1788–1988)* objavljen 1988. također u *Filozofskim istraživanjima* (br. 24). U tu bi se skupinu mogao uvrstiti i prilog pisan na njemačkome jeziku pod naslovom *Heidegger-Übersetzung ins Kroatische*, a objavljen 1992. u zborniku *Zur philosophischen Aktualität Heideggers: Symposium der Alexander von Humboldt-Stiftung vom 24. – 28. April 1989 in Bonn-Bad Godesberg* (sv. 3: *Im Spiegel der Welt: Sprache, Übersetzung, Auseinandersetzung*). Napokon, ta se »razgradnja razgradnje« može pratiti sve do teksta *Bog filozofije: Moje ušćitavanje jedne knjige u dva sveska*, koji je objavljen u časopisu *Filozofska istraživanja* (br. 51) godine 1993., a do neke je mjere doživio, ili proživio, sličnu sudbinu kao i navedeni članak o Heideggeru, samo što je

sada predmet »destrukcije« ili »dekonstrukcije« bila upravo sama »dekonstrukcija«, ili bolje reći – skup svih onih filozofskih nastojanja koja sebe nazivlju postmodernom. U svezi s tim valja primijetiti da je Cipra »kritiku« postmoderne izvršio znatno prije, još u svojim *Metamorfozama*, koliko god da se u to vrijeme, početkom sedamdesetih godina prošloga stoljeća, kada su *Metamorfoze* pisane, taj nazivak nije previše rabio. Naime unutar poglavlja o Platonu, pod naslovom *Svijet uma*, Cipra posvećuje kojih dvadeset i pet stranica razmatranju Platonova dijaloga *Parmenid*, pri čem raspravlja o svakoj od devet mogućih »hipoteza« u pogledu odnosa jednote i mnoštva. Tako, govoreći o osmoj hipotezi, dakle jednoj od tzv. »negativnih hipoteza«, u kojoj je riječ o tome što slijedi za mnoštvo u odnosu na jedno, ako jedno nije (ili sročeno Ciprinim nazivljem: što slijedi za ne-sopstvo u odnosu na sopstvo, ako sopstvo nije), Cipra najprije navodi Platona, i to u svome prijevodu, koji (namjerno) donekle prilagođava vlastitim uvidima, tj. onomu što zapravo želi pokazati. Evo dijela toga navotka (str. 170): »Ne-sopstvo će prije svega biti drugo od sopstva. Ali budući da sopstvo nije, to ne-sopstvo ne može od njega biti različito, već ovu razliku može imati samo u odnosu na samo sebe. Kao različito od jednog sopstva, ne-sopstvo će biti množina, ali kao različito od sama sebe ono će biti množina koja se razlikuje od same sebe.« A potom sam dodaje: »Nije teško pogoditi o kojem fenomenu govori *osma* hipoteza. Ukoliko u svijetu pričina zanemarimo čak i *ja* kao njegov apsolutni temelj i obratimo pažnju prvenstveno na njegove fenomene, onda upadamo u posvemašnji subjektivizam i relativizam iskustva, u kome ništa nije više to što izgleda, nego se uvijek samo pričinja takvim.«

Posrijedi je »umnožavanje« pojma Drugoga, zapravo »hipertrofija« pojma razlike, ali uzete bez jednote, bez »onoga istoga«. Cipra dalje u tekstu »opisuje« takvo (postmoderno) stanje, kao i njegove posljedice (usput rečeno, dobrih pet godina prije Lyotardove knjige *La condition postmoderne*). Primijetiti je k tomu da je taj Ciprin »opis« u određenome smislu jedinstven primjer u hrvatskoj (i ne samo u hrvatskoj) filozofiji: Cipra je naime, u neku ruku, »izumio«, doslovno »iskonstruirao« takvo misaono stajalište, koje će zavladati istom potkraj prošloga stoljeća, dakle dvadeset i pet godina poslije, da bi ga istodobno satio u prah i pepeo. A u spomenutom je članku *Bog filozofije*, godine 1993., sve to rečeno pod drugim vidikom, ali na znatno izravniji, pa i na znatno jednostavniji način. Na koncu, valja ovdje pridodati i to da ta Ciprina raščlamba Platonova *Parmenida*, u kojoj iz obzora toga Platonova dijaloga razmatra zapravo cjelokupnu povijest filozofije, ali

istodobno i pojedine mogućnosti kako, u načelu, um može misliti, pripada zacijelo u najveće domete hrvatske filozofije dvadesetoga stoljeća.

Tako je Cipra, u različitim razdobljima svoga života, na različite načine, izvršio »kritiku« svih važnijih misaonih smjerova novije filozofije: Marxa i marksizma, Heideggera i heideggerovštine, hermeneutike, postmodernizma (a dakako i fenomenologije i različitih vrsta pozitivizama, također u svojim *Metamorfozama*). Zapravo, ako se pogleda temeljitije, izvršio je posvemašnju kritiku cjelokupne novovjekovne filozofije (to znači filozofije koja je utemeljena na onome što Cipra zove »transcendentalnim pričinom«, tj. na jastvu, na *ja* kao pričinu sopstva).

Cipra je godine 1989. bio izabran u docenta i »vraćen« na fakultet, da bi već godine 1991. bio umirovljen. U tome je razdoblju održavao predavanja, za koja se katkada voli reći da su bila pomalo »neobična«, ili pak »nekonvencionalna«, a imao je i niz nastupa, tj. također svojevrstnih predavanja u zagrebačkome KIC-u, koja su bila dosta posjećena, premda je pitanje jesu li oni koji su na ta predavanja dolazili, bili doista vođeni filozofskim motivima. U to sam ga doba, negdje pred početak rata, susreo jednom slučajno u nekoj gostionici. Bilo je vrijeme objeda. Zapitao me je po običaju čime se bavim i što radim, a kada je u mome odgovoru osjetio određenu »tjeskobu«, stanovitu količinu »brige«, i to ne samo zbog tadanjega bavljenja Heideggerom nego i zbog »daha rata«, koji se je osjećao »u zraku«, prekinuo me je vrlo oštro i, udarivši rukom po stolu, povikao: »Odbacite svaki strah!« Sjećam se da su se ljudi u gostionici okrenuli prema našem stolu, a meni su mislima prostrujile psalmistove riječi: »Pa da mi je i dolinom smrti proći...« K tomu, prisjetio sam se i članka o Aurobindu, gdje Cipra navodi glas koji je Aurobindo čuo u zatvoru (str. 434): »Nikad se nemoj bojati, nikad ne oklijevaj.« Da, pomislio sam, *Odbacite svaki strah!*, to bi mogla biti prva rečenica kojom bi trebalo započeti predavanja iz kakva uvoda u filozofiju.

Početkom devedesetih Cipra je objavio nekoliko članaka koje bismo uvjetno mogli svrstati negdje između filozofije kulture i filozofije umjetnosti, a koje je pisao zajedno sa suprugom Katarinom (kako je i inače često činio tih devedesetih godina). Riječ je o tekstovima koji su svi objelodanjeni 1992., i to: *Croatia rediviva* (*Hrvatski iseljenički zbornik*), *Duhovna povijest Europe* (*Hrvatska revija*, br. 1), *Filozofija i duh kršćanstva* (*Marulić*, br. 2) te *Zapretani hrvatski klasik – poeta vates: U povodu 120. obljetnice smrti Petra Preradovića (1872. – 1992.)* (*Kolo*, br. 4), a posebice treba izdvojiti članak *Reiner Maria Rilke i mrtvi* (*Kolo*, br. 1). Prije svega, u tome je članku riječ o jednome od Cipri ponajdražih pjesnika – uz Goethea naravno

– naime o Rilkeu. No ono što taj članak čini posebno zanimljivim, jest to da u njem Cipra raspravlja o jednoj temi kojom je, moglo bi se reći, bio donekle i »opsjednut«, raspravlja naime o nečem što sam zove »mrtvo-bitak«, a što treba strogo razlikovati od Heideggerova pojma *Sein-zum-Tode*, dotično od pojma »bitak-k-smrti«, i to zato jer je »mrtvo-bitak« nešto upravo suprotno od »bitka-k-smrti«: on označuje mogućnost »iskustva« smrti još za života (a ne smrt kao konačnu granicu tubitka). I utoliko Cipra razmatra Rilkeove *Sonete Orfeju*, jer je Orfej bio onaj koji je ušao u »carstvo mrtvih«, u Had, tj. koji je još za života »iskusio« smrt. Ili pak, kako kaže Cipra (str. 69): »Orfej je silaskom u Had upoznao i tu drugu stranu opstanka, i zato njegov pjev biva univerzalnim.« Kako rekoh, ta »tema«, o kojoj se ovdje izravno govori, može se uočiti, premda gdjegdje možda samo naslutiti, i u nekim drugim Ciprinim radovima.

Kako su odmicale devedesete, Ciprini su tekstovi postupno sve više dobivali obilježje »kristocentričnosti«, kako je u predgovoru drugomu izdanju *Metamorfoza metafizike* (str. 8) sam nazvao svoja tadanja misaona nastojanja. Jer, kao što u istome predgovoru kaže, »nama suvremenima tek predstoji jedna izradba metafizike kao filozofijske teologije koja će staviti Krista u središte svojih razmatranja« (str. 8). Članke je u tome posljednjem razdoblju pretežito objavljivao u časopisu *Marulić*, pišući ih katkada, kako već pripomenuh, zajedno sa suprugom Katarinom. U tim Ciprinim člancima, pisanim od polovice devedesetih pa do konca života, valja uočiti znatnu promjenu diskursa. Prije svega, velika je većina tih članaka razmjerno kratka, najčešće 5 do 6 stranica (a gdjekada i kraća). Moglo bi se reći da je Cipra u njima (posve svjesno) u potpunosti napustio »znanstveni diskurs« (u onome smislu u kojem se danas različiti članci u pojedinim znanstvenim časopisima kategoriziraju na izvorne znanstvene članke, stručne članke, itd.). Svi ti njegovi članci izbjegavaju tzv. znanstveni aparat: bilješke, uredno navođenje, popise literature, sažetke na hrvatskome i recimo engleskome, ključne riječi, itd. Ti kasni Ciprini radovi teže nečemu što bismo mogli nazvati »ogledom«, i to u smislu jednoga Bacona ili Montaignea; štoviše, približavaju se možda i pojmu ogleđa, dotično eseja kao »čiste« književne vrste. Pisani su posve jasnim i jednostavnim stilom, bez zamršenih filozofskih izvoda, dospijevajući na taj način u blizinu »novoga stila« Senekinih pisama Luciliju.

Od tih tekstova treba svakako spomenuti sljedeće (svi u *Maruliću*): *Zbilja duše* (br. 1, 1996.), *Edith Stein: Konačni i vječni bitak* (br. 3, 1999., zajedno s Katarinom), *Marko Aurelije – car i filozof* (br. 4, 2000., zajedno

s Katarinom), *Filozofija na pragu trećega tisućljeća* (br. 6, 2000.), *Philosophia perennis* (br. 1, 2001.), *Srednjovjekovna ontologija Tome Akvinskoga* (br. 6, 2001.), *Problem bitka u povijesti filozofije* (br. 1, 2002.), *Ontološka diferencija bitka i bića* (br. 2, 2002.), *O hijerarhiji bića* (br. 3, 2002.), *Novovjeka metafizika* (br. 4, 2002.) te *Geneza spoznajne teorije* (br. 6, 2002.). U to je vrijeme, osim spomenutoga drugoga izdanja *Metamorfoza*, Cipra objavio i ove četiri knjige: *Misli o etici* (1999.), *Temelji ontologije* (2003.), *Spoznajna teorija* (2007.) i *Uvod u filozofiju* (također 2007.; prethodno mu je taj uvod izašao godine 2001. u *Kolu*, br. 1). Već se po samim naslovima tih posljednjih Ciprinih knjiga može uočiti stanovita »težnja k sustavu«. Svi ti naslovi imenuju određeni dio filozofije, neku tradicionalnu filozofsku disciplinu, te se čini kao da je Cipra imao namjeru (još jednom) »pretresti«, ali sa svoga stajališta, ta inače poznata filozofska područja.

A u tome je razdoblju Cipra i dosta prevodio, uglavnom s njemačkoga. Među tim prijevodima ima nekoliko većih, kao što je *Kontekstualna fundamentalna teologija* Hansa Waldenfelsa (1995., zajedno sa Stjepanom Gutom i Ivanom Zirdumom), ili poznata *Etika* Nicolaia Hartmanna (2003.), potom *Ogledi o vidovitosti* (2008., knjiga sadržava tri spisa: Kantove *Snove vidovnjaka protumačene snovima metafizike*, Schellingov tekst *O vezi prirode sa svijetom duhova* i Schopenhauerov *Ogled o vidovnjaštvu i što je s tim u svezi*) te znamenita *Filozofija umjetnosti* Friedricha Wilhelma Josepha Schellinga (2008.), a među njima ima opet i niz manjih knjižica, većinom o pitanjima praktičnoga kršćanstva, kakva je primjerice *Mali obiteljski katekizam: Jednostavan prikaz katoličke vjere* Cristopha Casettija (1997., zajedno s Ivanom Zirdumom), ili *Kršćanska antropologija: Bog – čovjek – svijet* Franza Courtha (1998., zajedno s Ivanom Zirdumom), ili pak *Vremena odluke* Viktora Emila Frankla (2000., 2. izd. 2007., zajedno s Ivanom Zirdumom).

Stožerna je misao toga »kasnoga« Cipse zapravo posve jednostavna: Bog jest. Posrijedi je spoznaja koju je Cipra i inače promicao – naime Jedno jest, ali sada promišljena i sročena u »kristocentričnome« obzoru. To je, u neku ruku, temeljni stavak, da tako kažem – stavak svih stavaka. Usuprot činjenici da živimo u takvu razdoblju koje Cipra nazivlje »devetom hipotezom Platonova dijaloga *Parmenid*« – a ta hipoteza, podsjetiti je, raspravlja o tome što slijedi za mnoštvo u odnosu na samo sebe, ako jedno nije, ili Ciprinim nazivljem iz *Metamorfoza*, što slijedi za ne-sopstvo u odnosu na samo sebe, ako sopstvo nije, pri čem to razmatranje, sažme li se do skrajnosti, glasi: ako jedno nije, onda ničega nema – usuprot, velim, toj činjenici

Cipra uporno ustrajava na spomenutom stavku – Bog jest. Valja međutim naglasiti da bi, u skladu s Ciprinim stajalištem, ono »ničega nema« možda trebalo zapisati kao »Ničega nema« (tj. nema toga samoga Ničega). Naime, da presročim jedan Ciprin (parmenidovski) stavak: Sve je puno sućega. Nigdje nema »mjesta« za Ništo.

Naše bahato i prenapuhano doba, koje si voli laskati kako je sve moguće slobode, a posebice slobodu mišljenja i govora, uzdiglo do neslućenih visina, i samo je ponovilo (ili obnovilo) prastari *τόπος* (europske) filozofije: pokazalo je naime kako prolazi onaj koji se usudi misliti bitno drugačije, tj. uistinu drugačije (ne u postmodernome smislu). Posljedak je tada, za takva pojedinca, posvemni izgon (ako već ne smrt). Utoliko je pouka koja iz toga proistječe, posve jasna (dovoljno je prisjetiti se još Sokrata ili Spinoze): ne opstoji vrijeme sklono filozofiji (niti je ikada opstojalo, niti će ikada opstojati).

Što se pak Cipre tiče, njegova će misao zacijelo »preživjeti«. Štoviše, kako stvari stoje, bit će da njezino vrijeme istom dolazi. Hoće li za to trebati pričekati do 2100., o tome se naravno može raspravljati. No sam je Cipra, za svoga života, pri tome platio visoku, doista previsoku cijenu – kako za svoje uvide, tako još i više zato što se je usudio te uvide otvoreno izreći. Jer duhovna hrabrost, poznato je, nikada nije bila previše poželjna. Ipak, koliku god da je cijenu sam Cipra platio, svojim je životnim stavom »podsjetio« na jednu davnu značajku filozofije, te je utoliko i osobi filozofa »vratio« jedno pomalo »starinsko« obilježje: vlastitim je naime primjerom pokazao da filozofov život i njegova misao tvore jedinstvenu cjelinu, pa makar katkada, ili možda vrlo često, taj filozofov život morao snositi posljedice zbog osebnosti i samosvojnosti njegove misli.

Bojan Marotti